

ELS AFERS CASTELLANS DE JOAN II DE CATALUNYA-ARAGÓ

Les meves darreres recerques sobre el regnat de Joan II,¹ provocades per la necessitat d'ambientar els primers passos de l'actuació del seu fill Ferran a la nostra terra, m'han fet veure sota una nova llum l'importantíssim capítol de les relacions castellanes d'aquell monarca. Escric importantíssim, no solament per la convicció que Castella pesà d'una manera exclusiva en l'origen i desenvolupament de l'orientació política de Joan II com a rei de Navarra i de Catalunya-Aragó, la qual cosa no és certament cap novetat, sinó també per les evidents conseqüències ulteriors d'aquella política, o sigui, per l'enllaç entre Ferran *el Catòlic* i Isabel de Castella, fonament de l'Estat espanyol modern. Aquest fet ha estat examinat amb tanta de passió ideològica, que avui ens trobem amb dificultats per a copsar-ne el ver significat històric. Des dels *Anales* de Zurita, s'ha vingut atribuint a Joan II, adés sol, adés sota la pressió de la família dels Enríquez, el projecte de la unió dels dos principals regnes de la Península. Per alguns autors, com Giménez Soler² i els de la seva corda, el projecte ha estat qualificat de providencial; per altres, com Calmette,³ se l'ha considerat com a contracop de la contesa diplomàtica i bèl·lica que sostingueren aleshores França i Catalunya-Aragó. Àdhuc hi ha hagut qui ha parlat de «pla de la unió peninsular», i una de les rúbriques de la *Història de Catalunya* de Rovira i Virgili⁴ respon textualment a aquest concepte. Què hi ha de cert en aquesta visió de la política castellana de Joan II?

Per tal de respondre a aquesta pregunta, analitzarem breument les principals posicions de la mentalitat de Joan II durant la seva perllongada existència.

1. Per ordre cronològic són les següents: *Fernando el Católico, príncipe de Aragón, rey de Sicilia*, escrit el 1948, publicat el 1952; *La politique méditerranéenne et italienne de Jean II d'Aragon, entre 1458 et 1462*, «Schweizer Beiträge zur allgemeinen Geschichte», VIII (1950), 88-99; *La politique européenne de Catalogne-Aragon à la fin du XVe siècle*, comunicació al IX Congrés Internacional de Ciències Històriques, en publicació als «Annales du Midi»; *Trayectoria mediterránea del Príncipe de Viana, «Príncipe de Viana»*, XI (1950), 251-290, i *La época de Juan II*, col·laboració per a una *Historia de los Reyes Católicos*. He acabat de redactar una biografia completa de Joan II, que espero publicar aviat.

2. *La Edad Media en la Corona de Aragón*, 219.

3. Sobretot, en la seva darrera interpretació del seu primer i valuós treball *Louis XI, Jean II et la révolution catalane du XVe siècle*. Ens referim a *La question des Pyrénées et la Marche d'Espagne au Moyen âge* (Paris 1947).

4. Volum VI, pàg. 625.

EL DUC DE PEÑAFIEL. — Després d'una frustrada experiència mediterrània — lloctinença siciliana, projecte matrimonial amb Joana II de Nàpols —, el segon fill del primer Trastàmara català retornà a la Península el 1416. Solament una altra volta en sortiria, per a intervenir en els afers italians del seu germà Alfons *el Magnànim* — ell fou un dels presoners fets pels genovesos a la batalla de Ponça, el 1435. Aquesta segona fallida explica el desinterès pregon mostrat per Joan respecte a la política marítima d'aquell monarca. Però hi ha quelcom més. La seva mentalitat era completament continental, en el sentit que no comprenia com podien dedicar-se els esforços de la Corona d'Aragó a conquerir un nou regne a Itàlia, mentre hi havia tan excel·lents perspectives d'aconseguir el poder a Castella. Soldevila ha localitzat en els *Anales* de Zurita els textos documentals que proven la discrepància existent entre els dos germans en la projecció exterior de la potencialitat de la Corona d'Aragó.⁵ Però defugim la interpretació del nostre car col·lega quan fa a l'infant Joan element representatiu de la idea nacionalista castellana.

Allò que Joan cercava al veí regne castellà no era, certament, la realització d'una ideologia de la qual no cal esperar trobar ni un sol mot en els documents del segle xv. Cercava de satisfer un doble interès: material, d'una banda; psicològic, de l'altra. Tractava de conservar la riquíssima herència de la branca menor dels Trastàmars, augmentada pel sortós casament del seu pare, Ferran d'Antequera, amb Leonor d'Albuquerque, la *rica hembra*. La part d'aquests béns que havia estat llegada pel testament de Ferran I al seu segon fill, era d'un volum poc corrent, àdhuc a Castella, terra de grans propietaris i potentíssims senyors: el ducat de Peñafiel, les possessions d'Olmedo, Medina del Campo, Lara, Mayorga, Cuéllar, Castrogeriz, Villalón, Haro, Belorado, Briones i Cerezo, a més d'altres territoris esparços sense interès respecte del conjunt esmentat. Això representava tres forts nuclis estratègics (a la Rioja, al Duero central i a Lleó), i, sobretot, uns cabals considerables per a mantenir una actitud política defensiva i ofensiva enfront la reialesa castellana. Un tractat, el d'Almazán (1454), al qual alludirem després, valorà la renda anual d'aquelles terres en 4.000.000 de maravedisos, xifra que dóna una idea, més aviat pàl·lida, de l'excepcional riquesa del patrimoni de l'infant Joan.

Hom comprèn, doncs, que aquest veies a Castella un esdevenidor més folgat per a les seves ambicions que no el camí preconitzat pel seu germà, del qual, tanmateix, no podia preveure llavors la successió en el tron. Ambicions que arrencaven de la mateixa potència econòmica de l'infant, de la seva situació preponderant a la cort de Castella com a més pròxim parent d'aquells sobirans i del tarannà del seu pensament. Joan, duc de Peñafiel, tenia el seu ídol polític, del qual potser envejava els grans destins. Era no menys que el seu besavi Enric II, el bastard que havia assolit arrabassar la corona a Pere *el Cruel*. En la correspondència bescanviada entre Joan i el seu fill Ferran durant la guerra civil castellana del 1475 al 1479 — correspondència de què Zurita donà un tast —, aquell repeteix

5. *Història de Catalunya*, II, 82.

sovint, amb la tenacitat de la fe en el saludable exemple, que calia imitar Enric II per garantir el triomf de la causa. «Y repetía», escriu,⁶ «el ejemplo del rey don Enrique, su visagüelo, a quien aquella virtud de liberalidad y nobleza fueron las principales partes que le hizieron muy próspero príncipe. Y a la postre, con ellas se hizo rey y sojuzgó y mató a su adversario».

Així, doncs, des de les seves primeres aventures castellanques fins al capgirell de la seva fortuna a Olmedo, el 1445, el duc de Peñafiel intentà de conservar i augmentar les seves possessions a Castella i servir-se'n per a assolir la plenitud del govern en aquell regne. No li importà de comprometre la política mediterrània d'Alfons *el Magnànim* plantejant-li la guerra de fronteres del 1429, ni de desatendre les seves obligacions com a rei de Navarra i lloctinent d'Aragó i València. Li interessà d'arribar a la fi dels seus projectes, els quals semblà aconseguir durant el període del 1436 al 1444, quan Joan II de Castella, accedint a totes les seves exigències, el féu el seu compare, pel casament del seu fill Enric, el príncep d'Astúries, amb Blanca de Navarra (1440), i atorgà al bastard del duc de Peñafiel, Alfons d'Aragó, el cobejat mestrat de Calatrava, que arrodonia sensiblement l'esfera d'influència política del seu pare a Castella la Nova. Fou també com a duc de Peñafiel que contragué nou matrimoni, ara amb Joana Enríquez, que li portà l'ajut del poderós clan dels almiralls de Castella, tan ben relacionats amb famílies importants de Lleó, Toledo i Sevilla. En aquella època Joan fou l'amo de Castella. Tenia llavors entre quaranta i cinquanta anys, edat en la qual es fixen totes les passions i es fa difícil de renunciar a les coses assolides.

La derrota d'Olmedo (10 de maig de 1445) és, per aquestes raons, una fita decisiva en el desenvolupament de la mentalitat del futur Joan II d'Aragó. Álvaro de Luna i el príncep d'Astúries, els seus dos principals adversaris, li arrabassen no solament el poder, sinó també totes les seves propietats castellanques, àdhuc el mestrat de Calatrava que detentava el seu fill. Des d'aquells moments sols tindrà present un objectiu: recobrar les terres perdudes, tornar victoriós a Castella, crear un bàndol que soscavi la prepotència dels seus antagonistes. El duc de Peñafiel ha deixat d'existir per a donar pas al rei de Navarra; però en el fons, l'actitud d'aquell continuarà prevalent sobre qualsevol altra responsabilitat de govern.

EL REI DE NAVARRA. — L'infant Joan, casat amb Blanca de Navarra el 1420, es titulà rei d'aquell país des de la mort de Carles *el Noble* el 1425; i continuà emprant el títol quan finà la seva muller, el 1441. Però de rei de Navarra efectiu en tingué ben poc fins a la derrota d'Olmedo. Blanca, primer, i després el fill, el príncep de Viana, exerciren les funcions reials sense gairebé cap intervenció del marit i pare respectiu. Però, a partir d'aquell desastre a Castella, la situació canvià completament. Navarra es convertí ara per a Joan en la plaça d'armes per a reivindicar el patrimoni castellà perdut — les seves possessions a la Rioja eren a dues passes — i per

6. *Anales*, IV, 268.

a evitar la temuda efectivitat de la tradicional aliança franco-castellana. En pretendre governar el país plantejà, però, un greu problema familiar, el qual, sobreposant-se a les rivalitats geogràfiques, socials i ètniques entre les dues Navarres — la Baixa i l'Alta, la dels agramuntesos i beamuntesos—, desembocà en la terrible guerra civil que, de fet, havia de durar fins al 1512. Aquesta lluita entre pare i fill no és altra cosa que un reflex de la situació a Castella, puix que el príncep de Viana comptà des del primer moment amb l'ajut del sobirà castellà i els seus ministres. El pacte d'Estella del 8 de setembre de 1451, pel qual Carles s'alià amb el príncep d'Àstúries i Álvaro de Luna, comporta un valor psicològic pregon. La rancúnia entre pare i fill, que la historiografia romàntica planteja com a rivalitat familiar, no té altre origen que el desencís de Joan en veure que Carles li bloquejava la realització dels seus designis, i no a Navarra, sinó precisament a Castella. Des d'aquells dies obsessionà el rei de Navarra la idea que el seu fill era un instrument orb de la política castellana. Aquest pensament no el deixà fins a la mort del príncep i explica la gran errada de Joan el 1460.

El fet de la interconnexió entre les rivalitats navarreses i castellanques es palesa a bastament pels actes de guerra i de pau que matisen aquella contesa, en els quals Castella ocupà sempre un lloc primeríssim. Bé, doncs; durant la lluita, el pare es convencé que no resoldria els seus afers castellanques sense procurar l'eliminació del fill de l'escena navarresa. Per aquesta raó accedí a confirmar les gestions realitzades a la cort de Castella per la seva cunyada Maria, que conduïren a les treves del 1454 i a les paus d'Agreda i Almazán (8 de setembre - 2 d'octubre de 1454). El rei de Navarra renuncià al seu patrimoni castellà i a la dignitat del mestrat de Calatrava del seu fill Alfons a canvi de la renda anual de 4.000.000 de meravedisos i mig milió, respectivament.

¿Estem en presència de la liquidació dels somnis castellanques de l'infant Joan? La mala fe amb què ambdues parts compliren els esmentats pactes ressuscità immediatament el gravíssim problema, i el duc de Peñafiel rebrotà tot seguit en el cor del príncep d'Aragó.

EL REI DE CATALUNYA-ARAGÓ. — Lloctinent d'Aragó i València des del 1436, hereu presumpte de la corona per l'esterilitat de Maria, l'infant Joan no es començà a interessar amplament pels afers del seu futur regne fins al 1454, data en què fou investit amb la lloctinença catalana. No obstant, continuà prevalent en el seu esperit la polèmica navarresa, en tant que significava polèmica castellana. Amb l'esguard adreçat cap a Navarra, on la guerra civil continuava encesa, i cap a Itàlia, on Carles de Viana havia anat a cercar el suport d'Alfons *el Magnànim*, Joan donà, durant el període immediatament anterior a la seva erecció reial, greus passos en el camí de la seva rancúnia. Desheretà Carles i Blanca de Navarra i reconegué la successió en aquell tron a Gastó IV de Foix, casat amb la seva tercera filla Elionor (Barcelona, 3 de desembre de 1455). Aquest acte obria una nova porta a la influència francesa a Navarra i feia pressentir un

canvi sensacional en la política exterior de Catalunya tan bon punt Joan cenyís la corona d'Aragó.

En efecte, mort Alfons *el Magnànim* el 1458, tot seguit el nou rei, Joan II des d'ara, entrà en tractes per a una aliança amb Carles VII de França. L'intermediari fou el comte de Foix. S'ha parlat, amb aquest motiu, d'una lliga entre dos pares contra els seus irreductibles fills: Carles i Lluís. De fet, allò que Joan II volgué assolir a València fou la ruptura de l'entesa franco-castellana, a canvi de la signatura d'unes treves entre Aragó i Gènova, demanada per Carles VII. Encara que el famós tractat de València del 17 de juny de 1458 no tingué validesa, perquè no fou ratificat per França,⁷ serveix per a justificar la nostra afirmació que a València Joan II féu defecció de la causa marítima catalana per a satisfer les exigències de les seves ambicions castellanques.⁸ Aquell acte va fer trontollar la corona napolitana de Ferrante I i durant uns anys comprometé la política catalano-aragonesa a la Mediterrània occidental.

El continentalisme de Joan II — traduït en interessos monetaris i polítics a Castella, que l'actitud d'Enric IV, el nou rei del país veí, no permetia de satisfer — explica el seu foll acte del 1460, quan s'efectuà la detenció del príncep de Viana a Lleida. Des de la reconciliació entre pare i fill a Barcelona, pel gener del mateix any, Joan II havia procurat de donar compliment al seu projecte d'enllaçar la política d'Aragó amb la de Portugal, per tal d'estreñer Castella per ambdues fronteres. Alfons V, el monarca portuguès, hi venia bé, mentre que no semblava desplaure a Carles de Viana el seu matrimoni amb la princesa Caterina. Les negociacions amb Portugal es completaren amb la signatura d'un pacte entre Joan II i la facció aristocràtica castellana oposada a la prevalença del marquès de Villena i el seu germà: l'arquebisbe de Toledo, el marquès de Santillana, els comtes de Paredes, Plasència, Alba, Alba de Liste, Haro i Benavente, l'almirall de Castella, etc. (Tudela, 4 d'abril de 1460). No cal posseir dots d'endeví per a veure cap on s'encaminava el pla de Joan II: escanyar políticament Enric IV, i obligar-lo a demanar clemència davant la doble escamesa externa i interna. La debilitat de Carles de Viana téu que acceptés unes suggerències de certs emissaris castellans invitant-lo a casar-se amb la princesa Isabel, germana d'Enric IV, i oferint-li el suport d'aquest en els afers de Navarra. Fou la revelació sobtada, i tergiversada, d'aquestes negociacions secretes la pedra que féu saltar la guspira de la ira de Joan II en la dramàtica matinada del 2 de desembre, quan Joana Enríquez, arrossegant-se als seus peus, li donà validesa d'un testimoni que els seus ulls — quasi cecs — no podien confegir;⁹ i no fou, com han pretès molts des de Zurita, perquè el projectat casori entre Carles i Isabel desfés els anhels dels Enríquez de donar al príncep Ferran la mà de la princeseta castellana. Per aquells temps Joan II pensava, precisament, a reforçar l'aliança entre Aragó i Borgonya casant Ferran amb Maria Blanca, néta

7. Aquestes són les conclusions a què ha arribat AMANCI FERNÁNDEZ TORREGROSA, *Aspectos de la política exterior de Juan II de Aragón*, «Estudios de Historia Moderna», II.

8. Cf. l'estudi *La politique méditerranéenne et italienne de Jean II*.

9. Llegiu la confessió de Joan II al seu fill el 1475, en ZURITA, *Anales*, IV, 186.

de Felip *el Bo* i filla del comte de Charolais, el futur Carles *el Temerari*.¹⁰ Així, doncs, la tragèdia de Catalunya es desplega sota l'empenta de la indignació provocada en el rei pel daltabaix ocasionat pel príncep de Viana en els seus ben meditats plans castellans.

EL CABDILL DE LA GUERRA CIVIL. — L'aixecament de Catalunya del 1461-1462 desgavella tot l'edifici polític de Joan II a Castella. En lloc d'escometre, es troba reduït a la defensiva. No solament Enric IV prescindeix dels acords d'Almazán-Agreda del 1455, sinó que l'ataca en totes les fronteres. Adhuc els castellans envaeixen Aragó a la tardor de 1462, quan la Generalitat de Catalunya ha proclamat rei llur sobirà. Si els consellers d'Enric IV no s'haguessin venut a l'or aragonès i francès, si l'arquebisbe de Toledo i el marquès de Villena no haguessin traït la causa de Castella, és possible que haguessin acabat els dies de la Corona d'Aragó, d'acord amb el pla presentat pels missatgers castellans a Lluís XI el 1463: Aragó i València haurien recaigut a Enric IV i Catalunya a França.¹¹ Aquesta proposta de repartiment de la Corona d'Aragó fou sabotjada pels susdits nobles a les conferències que menaren a la Sentència arbitral de Baiona del 1463, el text de la qual resultà favorabilíssim per a Lluís XI i Joan II. D'altra banda, l'enuig d'Enric IV contra els seus astuts consellers preparà la formació del partit alfonsí, el qual, dirigit per Carrillo i Pacheco, s'aixecà en armes contra l'autoritat reial en la truculent Farsa d'Àvila (5 de juny de 1465). Cal remarcar que Joan II no estigué absent dels preparatius que precediren la nova discòrdia castellana. Ben al contrari. El 16 de juliol de 1464, trobant-se en el setge de Tàrrrega, s'adherí a la lliga conclosa entre els «magnats» de Castella, amb la finalitat d'alliberar del poder d'Enric els prínceps Alfons i Isabel.

Tres guerres civils simultànies: a Navarra, a Catalunya, a Castella. No eren massa per a Joan II, que llavors anava cap als setanta anys. Els seus afers marxaven bé a tot arreu. És aquell el moment d'eufòria subsegüent a les conquestes de Lleida, Tàrrrega, Cervera, Amposta i Tortosa, quan creu proper l'acabament de la lluita catalana. Però el viratge revolucionari del 1466 — el lliurament del poder a Catalunya als Anjou, o sigui, de fet, a Lluís XI — li complica greument els afers. França és poderosa i ho palesa tot seguit restablint la situació militar a l'Empordà i a les muntanyes de Garraf. La derrota de Vilademat, pel novembre de 1467, molt més important del que fins ara s'ha cregut, significa que els exèrcits de Joan II no poden de cap manera enfrontar-se contra els de França amb possibilitats d'èxit. Estem molt lluny de l'heroic triomf del 1285 sobre els croats de Felip III *l'Atrevit*. França és ara la primera potència continental i la Catalunya realista tremola davant aquella envestida. Lluís XI no sols mantindrà el domini sobre els comtats de Rosselló i Cerdanya, empenyorats el 1462; creu que el Principat caurà aviat sota les seves urpes.

Per a Joan II, l'any 1468 és d'una dramàtica decisió. Els afers de Cas-

10. N'estava encarregat el noble rossellonès Carles d'Oms. CALMETTE, *Louis XI, Jean II et la révolution catalane*, a base de l'ACA, AR, reg. 3410, fol. 172.

11. ACA, AR, reg. 3411, fol. 72.

tella es compliquen amb la mort d'Alfons, el pretendent, i les vacil·lacions del marquès de Villena. Aquest aconseguí de fer la seva pau amb Enric IV pel tractat de Toros de Guisando. Carrillo resta decebut. Però el prepotent arquebisbe toledà té una solució per a mantenir la intranquil·litat a Castella i continuar prosperant com a àrbitre de la política reial: casar el príncep hereu d'Aragó, fet rei de Sicília darrerament, amb la princesa Isabel. Aquest projecte l'havia anat madurant en el transcurs de l'any anterior; però no l'havia realitzat perquè el marquès de Villena s'hi oposava. Joan II, freturós de trobar a Castella un ajut contra França, havia ofert per conducte de Pierres de Peralta la mà de la seva filla Joana per al príncep Alfons i la del fill Ferran per a Beatriz Pacheco. Això s'esdevenia pel maig de 1467, i prova, una vegada més, que allò que movia el rei d'Aragó no era cap pla d'unitat peninsular a base de l'enllaç Ferran-Isabel, sinó el doble motiu de restaurar la seva situació particular a Castella i, des de l'ofensiva francesa a Catalunya, de cercar en el regne veí un auxili militar efectiu per a resistir l'escomesa de Lluís XI.

Aquesta fou la idea que prevalgué a la cort de Joan II, el pensament que conduí pare i fill a subscriure el pacte de Cervera de 5 de març de 1469, el qual, més que a un acord matrimonial, respon a la línia de lligues polítiques que havia signat el rei d'Aragó amb els nobles dissidents de Castella: Tudela, 1460; Tàrrrega, 1464. Era una jugada forta, arriscada, la de Joan II, perquè, de moment, es desprenia de les dues coses que més li mancaven en la guerra contra França: un cabdill, el rei de Sicília, i els diners recollits a València per a la lluita contra el duc de Lorena a l'Empordà. Girona estava amenaçada pels contingents francesos preparats al Rosselló, i si queia en llur poder hom podia preveure la pèrdua de Catalunya. Aquesta fou la situació que es discutí a Tarragona els primers dies de juny de 1469, quan la capital del Nord s'havia ja retut a les hosts del duc de Lorena. Els consellers de Joan II mostraren llur desacord amb aquella política — no la de l'enllaç castellà, ben entès, sinó la conveniència d'acceptar les condicions previstes a Cervera en aquells angoixosos moments. Eren els seus més fidels servidors: Pere d'Urrea, arquebisbe de Saragossa; Bernat Lluç de Rocabertí, castellà d'Amposta; Joan de Cardona, comte de Prades, i Joan Pagès, el vice-canceller. Ells degueren plantejar-li el següent dilema: un ajut incert — Castella —, una pèrdua gairebé sense remei — Girona. El monarca no vacilà. Escollí Castella.

Si Joan II esperava aconseguir del regne veí el suport necessari per tal de contrarestar l'esforç bèl·lic de Lluís XI al Rosselló i al Principat, no cal dir que restà tot seguit decebut. Entre 1468 i 1469 la seva consigna fou d'anteposar Castella a qualsevol altra preocupació. Castella era per a ell la taula de salvació en la lluita internacional que provocava l'ensorrament de la potencialitat catalana; sense Castella, França li arrabassaria el Principat i potser tota la Corona d'Aragó. Però els castellans estaven dividits i el casament de Ferran i Isabel encetà el nou tema de la imminent guerra civil: els drets que tindria la princesa castellana després d'haver incomplert l'acord de Toros de Guisando. Per aquesta causa, el rei de Sicília sols pogué prestar un ajut castellà mínim durant el gran perill del 1473, du-

rant el segon setge de Perpinyà, que el seu pare acabava de recuperar, pels francesos. Més endavant, quan es desplegà la gran ofensiva de Lluís XI (1474-1475), hom tingué esperances que els nous reis de Castella trametrien exèrcits potents a la frontera rossellonesa, i àdhuc els principals nobles castellans es comprometeren a organitzar llurs respectives hosts (Segòvia, 28 de gener de 1475). Però Joan II no veié ni una sola llança castellana a Catalunya. Ben al contrari, hagué de posar cura que el remolí de la guerra civil que esclatà a Castella a finals d'abril d'aquell any no l'arrossegues cap a l'abisme.

Val a dir que la situació s'arranjà amb el triomf del príncep Ferran a Castella a la batalla de Toro, el 1476. Aquesta fou una victòria guanyada no solament sobre Portugal i els *joanistes* castellans, sinó sobre Lluís XI de França. Tingué un ressò internacional amplíssim, i transformà Castella en l'adversari principal i gairebé únic de França, a Europa, després de l'ensorrada del poder de Borgonya. De retop, la victòria de Toro salvà la unitat de la Corona d'Aragó, la qual havia estat esquarterada de bell nou per la diplomàcia de Lluís XI de França — per la diplomàcia, ben entès, perquè la realitat li fou adversa des que hom pogué comprovar la impotència de Portugal davant Castella.

Concloem. Joan II cercà a Castella, en primer lloc, la satisfacció d'unes ambicions personals: diners i poder. Aquesta política — que portava al pit com a duc de Peñafiel — perdurà fins al 1466. L'atac de França es convertí, des d'aquesta data, en el principal incentiu de la política castellana de Joan II. La realitat era que la Corona d'Aragó, tal com havia sorgit de les mans de Jaume I, Pere *el Gran* i Jaume II, no podia subsistir com a potència independent europea: la revolució catalana, esgotant-ne el principal membre, l'havia enllestit mortalment. Com a bon castellà, Joan II cercà el suport contra França on coneixia que el podia trobar. En la seva ment, el matrimoni entre el seu fill i la princesa Isabel assegurava la subsistència de la Corona d'Aragó, no la seva fusió amb els regnes de Castella, principi que sols aparegué concretament dos segles més tard, amb motiu d'una altra crisi catalana, semblant a la que acabem de descriure.

JAUME VICENS I VIVES